

Мирослав Ј. Кмећ^[1]

Универзитет Мађеја Белу, Факултет уметности,
Одељење за историју, Центар за истраживање
историје и културе Словака са Доње земље
Банска Бистрица (Словачка)

УДК 323.15:314.117(497.11)
316.72(=162.4)(497.113)
930.85(497.11:437.6)
Оригинални научни рад
Примљен: 9.3.2026.
Прихваћен: 9.4.2026.
doi:10.5937/napredak7-65587

Српско-словачки односи у контексту живота словачке мањине у новоствореној југословенској држави после 1918. године

Сажетак: Студија се бави развојем српско-словачких односа после 1918. године у контексту живота словачке мањине у новооснованој држави Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Полазна тачка студије је историјска ситуација након завршетка Првог светског рата, која је донела фундаменталне политичке и друштвене промене у Централној и Југоисточној Европи и створила нове услове за развој међународних односа и положај националних мањина. Фокус је на словачкој заједници која живи углавном на територији Војводине, а која се после 1918. године нашла у новом државном и политичком окружењу. Студија анализира њен друштвени, културни и институционални живот, као и облике очувања националног идентитета кроз образовање, живот у заједници, културне активности и верске институције. Истовремено, указује се на улогу словачке мањине као посредника у контактима између југословенског окружења и чехословачке државе, посебно у односу на Чехословачку.

Циљ студије био је да се укаже на значај словачке мањине у формирању и развоју српско-словачких односа у међуратном периоду. На основу анализе савремених извора и стручне литературе, аутор истиче да је словачка заједница играла важну улогу не само у очувању сопственог културног идентитета, већ и као мост између два политичка и културна простора. Резултати истраживања доприносе дубљем разумевању положаја словачке мањине у југословенској држави и истовремено проширују знања о ширем контексту српско-словачких односа у првој половини 20. века.

Кључне речи: словачка мањина, Војводина, српско-словачки односи, међуратни период, националне мањине, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Југославија

[1] miroslav.kmet@umb.sk, <https://orcid.org/0000-0003-4012-6890>

Увод

72 | Настанак нових државних структура у Централној и Југоисточној Европи након завршетка Првог светског рата фундаментално је променио политичку мапу региона и створио нове услове за успостављање међународних односа и положаја националних мањина. Новостворене државе су укључивале и Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, која је постала заједнички државни оквир за више народа и етничких група. Истовремено, основана је и Чехословачка Република, чиме је отворено ново поглавље у односима између Словака и југословенског окружења. У том контексту, посебан значај је добило присуство словачке мањине на територији данашње Србије чији корени сежу у миграционе процесе, посебно у регион Војводине, у 18. и 19. веку. Словачка заједница је на југословенском простору након 1918. године била важан мост између два нова државна ентитета. Њене културне, језичке и друштвене активности постале су не само израз настојања да се очува сопствени идентитет него и фактор који је допринео развоју политичких, културних и економских контаката између Словака и Срба. Међусобни односи формиран су на више нивоа – од дипломатских контаката између држава до свакодневног живота словачке мањине, која је имала значајну улогу у преносу идеја, културних вредности и друштвених иницијатива.

Циљ студије био је да се анализирају српско-словачки односи у периоду после 1918. године кроз перспективу живота словачке мањине у новоствореној југословенској држави. Пажња је усмерена углавном на друштвене и култур-

не активности словачке заједнице, њен однос према државним институцијама и улогу коју је имала у обликовању контаката између Словачке (односно чехословачке средине) и југословенске државе. Студија омогућава боље разумевање не само положаја словачке мањине него и ширег контекста формирања међусобних односа између Срба и Словака у међуратном периоду. Студија се заснива на анализи новинских извора из тог периода, објављене архивске грађе и релевантне историографске литературе. Кроз ове изворе настоји се да се истакне динамика развоја српско-словачких односа и значај словачке мањине као посредника у контактима између два културна и политичка простора у периоду фундаменталних друштвених трансформација после 1918. године.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца била је од свог настанка сложен конгломерат више народа и народности, као и конфесија. Политичка ситуација у држави била је веома напета у првим месецима након проглашења. Рат је пореметио економске структуре, појавили су се проблеми са снабдевањем становништва. Осим националних проблема и радничких немира, појавили су се сељачки покрети који су захтевали парцелацију великих површина земље (што је делимично решено аграрном реформом). Усвојен је тзв. Видовдански устав, 28. јуна 1921, којим је држава дефинисана као парламентарна монархија уз примену принципа централизма и унитаризма. Парламентарни систем је био значајно ограничен овлашћењима монарха. Двадесетих година 20. века унутрашње политичке односе карактерисали су нестабилност, честа промена власти и појава милитантних

националистичких организација. У области спољне политике као значајно се показало закључивање уговора о савезу са Чехословачком, 14. августа 1920. године, који је следеће године завршен малим споразумом с Румунијом. Владајућа елита је пронашла излаз из политичке кризе успостављањем личне диктатуре краља Александра I у јануару 1929. године, а 3. октобра краљевским декретом држава је променила име и постала Краљевина Југославија. Држава је административно подељена на девет бановина, на чијем су челу били банови које је именовао монарх. Већина словачких места нашла се у Дунавској бановини. „Нова подела је била много повољнија за Словаке“ (Gubová Červená, 2015, str. 231). Окончано је бесциљно политичко маневрисање словачких званичника између српских демократских и радикалних странака, наивно поверење у представнике српских политичких странака резултирало је разочарањем; стога не чуди што је управо у периоду после 1929. године у Југославији успешно успостављена Матица словачка и што се значајније развио културни живот Словака.

Почеци суживота у новоконституисаној држави

Савременица догађаја, Бланка Фабри, анализира је 1919. године тренутни положај Словака на југословенској територији поредећи га с положајем припадника других народа и националних мањина. Према њеним речима, Словаци су одушевљено дочекали српске војнике и званичнике, док су Хрвати нову државу дочекали хладно, као

и Буњевци, међу којима је наводно било много присталица мађарске државне идеје. Међутим, истакла је да је ентузијазам Словака почео да бледи након што су српски победници почели да сматрају свој народ одговорним за трагичне догађаје из 1914. и 1915. године. Стварне или измишљене жалбе на Србе довеле су до претњи и насиља над Словацима, који су се бранили тужбама, али су на крају многи радије продали своју имовину, посебно у селима уз Саву. Као објашњење, Фабри је навела да је неслога, заправо нека врста тихог, али дубоког непријатељства Срба према Словацима већ постојала јер су становници словачких насеља куповали све више земље која је раније припадала Србима. Према речима ауторке: „Србин воли да живи удобно, воли да се забавља, многи српски сељаци су проћердали сву своју имовину, која је потом дошла у руке Словака, који није имао ништа осим две руке и способности и воље за рад.“ Изгледа да су тек касније Срби и Хрвати почели да препознају добар пример словачких сељака, када су, на пример, и сами уживали у благодетима узгоја хмеља, посебно у Бачкој. Такође је навела да су словачки досељеници у Југославији били већ трећа, а често и четврта генерација имиграната из Словачке, људи који су се у потпуности аклиматизовали и унапредили своја имања (Fábry, 1919, str. 4). У овој изјави очигледна су два етничка стереотипа: Срби су неозбиљни у поређењу с вреднијим Словацима, а Словаци су такође успешнији економски и пословно оријентисани пољопривредници.

С друге стране, Фабри је подсетила да су Срби много страдали 1914. године и да је неколико Словака, заједно са Хрватима, заузело оштар

став против православног становништва током рата, нпр. у редовима милиције, жандармерије или полиције. После рата било је случајева да су домаћи Срби упозоравали српске власти, које су долазиле из „старог краљевства“, на оне који су спаљивали њихову заставу, скрнавили кућне иконе, стварно или само наводно пријављивали српске комшије за интернацију, или су преузимали имовину прогоњених и избеглица итд. На пример, на Божић 1918. године, словачки досељеници из Ашање, Добановаца и других насеља близу Саве морали су да беже од својих огорчених српских комшија. Фабри је такође писала о одласку интелигенције, која је углавном потицала из Хорњака, у Словачку, међутим: „Сваки сељак из равнице, незадовољан што Срби заиста често веома наглашено изражавају жељу да у својим рукама држе хегемонију Југославије, не размишља о пресељењу. [...] Земља је неодољив магнет за сељака из равнице“ (Fábry, 1919, str. 4). Слика јаке везе између долноземских сељака и тла (земље) карактеристична је и помињу је многи аутори.

Народне новине, штампани орган Словачке националне странке у Словачкој, извештавале су о постепеној реорганизацији Словачке националне странке у Краљевини СХС. Према речима аутора, циљ није био да постану „некаква странка“, већ да помогну у изградњи демократске државе и уложе напор да се очува „њихов национални карактер“, да се негује национална култура, да се бране и промовишу „посебни национални интереси“ Словака (Fábry, 1919, str. 4). У каснијим годинама Словаци су учествовали у политичком животу кроз српске и хрватске странке (*Národné noviny*, 1919, str. 3). У цркве-

ном периодичном листу *Сйража на Сиону*, анонимни аутор из села Бољевци објављивао је извештаје о својој црквеној пастви. У уводу је дао карактеристичну слику ослобађања од „јарма“ мађаризације као мађарског наслеђа која је била уобичајена током целог међуратног периода (у контексту стварања нове организације и вођства Евангелистичке цркве у Словачкој): „Наша црква је коначно ослобођена разарајућег утицаја мађарског шовинизма, и ми, живећи у слободној Југославији, одушевљено дочекујемо и поздрављамо са општим поверењем црквене поглаваре који су вам се ставили на чело“ (Stráž na Sione, 1919, str. 22). Насупрот овој слици, стоји имагинарно „сређивање духова“, када је свештенство раније „верно својој домовини“ морало да се прилагоди новим условима без притисака мађаризације. Некима је требало дуже, други су се (опортунисти) лакше носили с променама, неколицина је више волела да емигрира у Мађарску. Такав је био случај, на пример, са Коломаном Кишом, родом из словачке заједнице у Малом Керешу (Кишкереш), који је 33 године био евангелистички свештеник у Словачком Арадцу (Szeberényi, 1934, str. 17–18).

Словаци у Новом Саду су 28. октобар 1919. (Дан проглашења Чехословачке Републике) славили као годишњицу „ослобођења чехословачке нације“ (*Národné noviny*, 1919, str. 3). Прославе чехословачке државности тада су се одржавале сваке године. Соколски покрет, популаран и у Југославији, имао је велику улогу у јачању чехословачке оријентације. Јан Ауерхан је цитирао речи из часописа *Свиџи*, који је у Петровцу издавало Удружење чехословачких академика: „Нас сто тридесет хиљада душа још увек је насељено

овде, где чинимо чехословачки југ“ (Auerhan, 1924, str. 148). Од почетка су Словаци у Југославији очигледно прихватили идеју чехословачког јединства не само у погледу државности већ и у погледу националног идентитета (што се, међутим, почело мењати 30-их година). На крају међуратног периода, југословенски Словаци су изразили своје мишљење о проглашењу аутономије „Словачке земље“ 6. октобра 1938. у Жилини, што се догодило као резултат изузетно озбиљне међународне интервенције у Централној Европи. Редакција *Народної јединства* подсетила је на допринос Чеха културном процвату Словачке у Чехословачкој и даље навела: „На аутономију Словачке у оквиру Чехословачке Републике можемо гледати са саосећањем, објективно и сматрати је историјском нужношћу. Словачка нација, словачки језик, словачки духовни и културни идентитет су стварност и словачка аутономија сасвим логично произилази из тога. Словачка почиње да живи својим животом, сама ће управљати својом судбином и овај нови државни систем створиће искрене, срдчане и истински братске односе између Чеха и Словака“ (Крајан, 1938, str. 7).

Реалност друштвено-културног, економског и свакодневног живота словачке мањине у југословенској држави

Упркос одређеним проблемима у критичном периоду 1918–1919, словачка мањина је у новим околностима углавном имала релативно добар положај, што је произишло из историјског

искуства сарадње са већинским Србима и из међудржавних споразума. Дошло је до невиђеног развоја словачких културних напора, издавања новина, књига, изградње образовања, организовања живота заједнице и културних институција. Војвођански Словаци, као једини од долноземских Словака у околним државама, успели су да оснују сопствену словачку средњу школу у међуратном периоду. Словачка гимназија у Петровцу основана је као приватна школа 1. октобра 1919. године, а национализована је 27. августа 1920. године. У првим годинама то је подразумевало изградњу посебне зграде (1922–1923), материјално и финансијско обезбеђивање, формирање наставног кадра, долазак гостујућих учитеља из Чехословачке, испоруку уџбеника и књига из Словачке и признавање права јавности од школских власти (Benková, 2009, str. 29). Двадесетих година 20. века развила се изузетна активност ученика и професора – организоване су прославе, садња липа, позоришне представе; 1925. године основан је кружок *Сладкович* за самообразовање ученика; библиотеке и кабинетске збирке додатно су проширене. Међутим, на прелазу из двадесетих у тридесете године 20. века, економска криза и успостављање диктатуре утицали су на активности школе. Број српских професора и ученика у гимназији се повећао, а разне интервенције су ограничиле активности ученика. Међутим, после 1932. године враћена је улога гимназије као институције војвођанских Словака, као и позитивна сарадња са југословенском администрацијом (Boldocký, 2009, str. 29; Širácky, 1980, str. 172–173). Осим петровачке гимназије, 1918–1922. године је покушано оснивање приватне реалне гимназије у Старој Пазови,

Зграда гимназије, Бачки Петровац, прва половина 20. века

Фото: Музеј војвођанских Словака

али је овај пројекат завршио неуспехом због финансијских и кадровских проблема.

Политички неспоразуми и спорови око избора у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1920. године довели су до тога да је велики број словачких бирача гласао за комунисте, што је наводно изазвало негодовање међу представницима доминантних српских странака. Реалност послератног живота унела је горчину у међуетничке односе. „После избора, Словаци су сматрани антидржавним елементом.

Оптуживани су за комунизам и њихова права више нису поштована. Српски језик је уведен у школе и канцеларије; молбе министарствима биле су узалудне; нису добијали ни одговоре на званична документа. Живот словачке интелигенције био је изузетно отежан. Учитељи су морали да полажу испите за нострификацију, а словачки службеници (нотари) једноставно су премештени“ (Sirácky, 1923, str. 4). С. Лајтман је у вези с тим написао: „У предратном периоду, Словаци су се храбро борили за словенску

идеју са Србима, и у једнаком броју су поднели разне патње због свог словенофилства. Били су прогоњени, узнемиравани, затварани – и то само зато што су јавно стали уз Србе. Сасвим је природно да су, када је дошло време слатког ослобођења, Словаци били први од становника Војводине који су свечано изјавили своје придруживање троједином народу Срба, Хрвата и Словенаца у оквиру Југославије. Међутим, после опојних дана радосног васкрсења, проклети шовинизам убрзо је узео маха и Срби су почели да се понашају као владајућа класа, не обазирјући се ни на тужно-славне дане заједничког страдања, ни на непоколебљиву оданост словачког народа, којом су се толико подупирале и придипиру се садашње државне формације“ (Лајтман, 1923, стр. 126). Према речима Андреја Сирацког, однос између Словака и Срба био је у то време прилично напет (Sirácky, 1924, стр. 6).

Политички представник војвођанских Словака била је Словачка народна странка. Међутим, њене активности у политичком систему Краљевине словачких и европских социјалиста нису биле ефикасне. Стога су се 1927. године локални огранци странке у Петровцу, Гложану и Кулпину сложили да развију нови програм. У Петровцу је 3. априла одржан конгрес Словачке народне странке, на којем је председник странке др Људовит Мичатек представио предлог о трансформацији странке у неполитичку организацију. Већина учесника је то одбила, након чега је др Мичатек напустио конгрес. Делегати су потом одобрили реорганизацију странке, измењени програм и њено преименовање у Словачка народна сељачка странка. Осим националне

идеје, у програму је истакнут и аграрни принцип. Цео текст нацрта програма објавила је Габријела Губова Червена.

Словачка народна сељачка странка је међу тачке свог програма уврстила: – у области образовања, обезбеђивање наставе на словачком језику у прва четири разреда и у наредним разредима, поред тзв. националних предмета, бригу о осморазредној словачкој државној гимназији у Петровцу, словачку наставу на учитељским факултетима, попуњавање словачких школа (укључујући гостујуће учитеље из Чехословачке); – у економској области, уздизање сељачке, занатске и друге „класе“, захтев за јефтиним кредитима, обезбеђивање посла за раднике и сиромашне, праведно спровођење аграрне реформе, подршка економским задругама, праведно опорезивање итд.; – у грађанскоправној области, захтев за потпуну грађанску једнакост, грађанску самоуправу, слободне изборе, поједностављење државне администрације, јефтино и ефикасно судство, бригу о социјално угроженим грађанима (Gubová Červená, 2015, стр. 281–306).

На конгресу у јулу 1927. године за председника странке изабран је др Јозеф Хашко, адвокат из Новог Сада. На изборима у септембру те године, Словачка национална сељачка странка закључила је споразум са Српском радикалном странком, што јој је донело једног посланика – Андреја Лабата из Петровца. Др Мичатек се кандидовао за Демократску странку Љубомира Давидовића, чији је штампани орган оштро напао представнике словачке странке. Генерално, међутим, словачке политичке активности могу се окарактерисати као неупадљиве и фрагментарне због спорова између водећих личности

заједнице. Код многих бирача дошло је до померања политичког спектра улево. Активности странке су престале након увођења краљеве диктатуре.

У новембру 1929. године словачки активисти основали су Саветодавни одбор Словака Дунавске бановине са седиштем у Новом Саду, чији је председник био др Јан Буљик. Одбор је настојао да промовише националне и културне захтеве војвођанских Словака и да развије сарадњу са државним или српским културним институцијама. Био је заслужан, на пример, за оснивање Матице словенске у Југославији (1932). Јан В. Ормис је положај словачке мањине у међуратној Југославији укратко и праведно окарактерисао речима – „налазе се у пријатељској страниој земљи“. Настава се не одвија само на словачком језику, нико им политички не излази у сусрет, али могу да се слободно културно развијају, „што већ много значи“ (Ormis, 1935, str. 72).

Андреј Сирацки, родом из Петровца, тада двадесетогодишњи студент Карловог универзитета у Прагу, циљано је преносио битне информације о југословенским Словацима. У критичко-аналитичком чланку из 1923. године навео је неколико запажених података. У погледу културе и образовања приметио је осећај несигурности међу словачким званичницима који је произашао из тадашњих услова: „Мали национални рад напредује, али се центар некако губи и умове наших представника обузима нервоза. С једне стране, постоји обећавајући развој за будућност: соколство, оснивање гимназије, часописа, просветних друштава, позоришта; с друге стране, међутим, избацивање матерњег језика из школа, уклањање словачких учите-

ља и нотара, разлика између Словака и Срба (у спровођењу аграрне реформе). Отклањање ових неправди – заправо партијске нетактичности – може се очекивати тек од новог парламента“ (Sirácky, 1923, str. 1). Након пада мађарске супремације, многи Словаци су идеалистички очекивали да ће сарадња са њиховом „браћом“ Србима бити одлична, али је неизбежно морало доћи до разочарања, пошто су Словаци остали мањина, а Срби постали већина.

Већина Словака на тзв. Доњој земљи традиционално је зарађивала за живот у пољопривредном сектору; занатлије, трговци, бизнисмени, службеници и друге професије чинили су само мали део словачке заједнице. То је природно произишло из чињенице да су се Словаци у долноземској средини углавном насељавали „[...] у нижим крајевима, околини, [...] где има више обрадивог земљишта, необрађеног плуговима или мотикама“ (Z hospodárskeho života, 1922, str. 11). Андреј Сирацки је такође пружио слику плодне низијске равнице: „Можете сатима и сатима ходати кроз наше атаре и нигде нећете наћи ниједно брдо – само у даљини, 10–15 км од нас, ниске падине Фрушке горе постају плаве“ (Sirácky, 1927, str. 49). Он је такође проценио „можда превише посебан и снажан став нашег народа према тлу, према земљи“. И то је очигледно сматрао негативним, јер наводно та зависност од земље, од имовине, чини равничарског сељака не баш идеалистичким, готово без виших духовних амбиција.

Карактеристична одлика Словака на Доњој земљи која се помиње у штампи и литератури била је њихова вредноћа. Немци су код Словака ценили ефикасност у пољопривреди, као и у

занатима, и њихове напоре да се образују. Други аутор је указао на извесну (према заједници) неповољну везу с напорним радом Словака: „Са познатим словачким напорним радом, они су се ширили по Срему, оснивали самостална насеља (Бољивци, Бингула), куповали имања, салаше и ускоро неће бити таквог насеља у Срему где не бисмо нашли Словака. Међутим, за словачку националну ствар то је губитак; Словаци се – полако али неизбежно – асимилију“ (Sirácky, 1923, str. 3). Многе словачке породице увериле су се да њихов сопствени физички рад више није довољан за обраду земље. Како је аутор текста написао: „Југословенски Словак улаже своју чисту добит у земљу, односно купује земљу од суседних Немаца и Срба, материјално јача. То је имало и политичке и културне последице. Постајао је богатији, а самим тим и политички независнији. Појединци, имајући већу количину хмеља, претплаћују се на новине да би били информисани о тржишној цени хмеља, а истовремено обраћају пажњу и на сопствени политички став. Неки посећују веће пијаце, стичу ширу перспективу, упознају се са напреднијим економским животом“ (*Naše zahraničí*, 1922, str. 13–14). Међутим, проблем управљања представљале су парцеле раштркане по границама општина, због чега су постојала велика очекивања у корист комасације земљишта и аграрне реформе. У поређењу с другим националним заједницама, аутор је навео да стање друштвене стратификације није било повољно за Словаке, чак 45% Словака поседовало је земљу површине само до три катастарска хектара, 35% имања 3–10 хектара, 15% површине 10–50, а преосталих 5% поседовало је више од 50 хектара. Словаци нису имали земљопоседнике

са земљом већом од 500 хектара. Стога су се велике наде полагале у најављену аграрну реформу, али су се фаворизовали српски досељеници (често из Босне, са Косова или из Црне Горе), посебно на рачун „несловенских националности“ (*Naše zahraničí*, 1927, str. 6).

Ситуацију словачких заједница компликовала је и српска политичка пракса, наиме, све у региону било је тада подређено доминантној Радикалној странци (упркос свом имену, заузимала је конзервативне ставове са изразито националним карактером) – и она је своје представнике промовисала на функције (Pelikán, 2019, str. 309). На пример, у Петровцу је био нотар по имену Ламош, бивши чехословачки легионар (и члан Словачке народне странке), који је изненада премештен у село насељено Мађарима близу границе, а на његово место је дошао други нотар, раније мађарског схватања – али у модерно доба „првокласни“ Србин и члан Радикалне странке, који је одбијао да решава проблеме странака на било ком другом језику осим на српском („ево једне неправде која је Словаке увредила до сржи“) (Leitmann, 1923, str. 127). Међу осталим примерима тешког положаја словачких заједница: У Бингули је словачка школа (основана пре 60 година) спојена са српском школом, што је школски одбор оправдао тиме да ће се боље неговати међусобна љубав и слога између српске и словачке омладине (*Nový útok*, 1922, str. 131). С друге стране, председник владе Никола Пашић љубазно је примио словачку депутацију поводом меморандума са њиховим захтевима и нагласио да Словаке сматра братским народом, који у Краљевини СХС имају иста права као и сви остали Словени у Југославији (*Naše zahraničí*,

1922, str. 138). Званична линија владе и конкретна политичка пракса у локалним срединама очигледно су се разликовали.

Према речима чешког адвоката Јана Ауерхана, запосленог у Чехословачком институту за спољне послове, а касније и његовом председнику, одмах након пуча Словаци су веровали да ће се добри пријатељски односи који су постојали између Срба и Словака у Бачкој током мађарске владавине наставити. Ослањали су се углавном на пријатељске личне контакте са вођама српског народа. Међутим, неки од њих су у међувремену умрли, други су отишли или се преселили у друге крајеве и градове – а све важније положаје у Бачкој попунили су људи који или нису познавали Словаке или су, под мађарском владом, подржавали мађарску државну идеју и, као резултат тога, нису према Словацима осећали пријатељство, већ неповерење. Стога су они вршили притисак на Словаке користећи разне облике административног малтретирања. На пример, отпуштали су или премештали словачке службенике без разлога, пензионисали учитеље, уклањали словачке учитеље са водећих места и замењивали их српским, наређивали да сви јавни натписи и уредбе морају бити само на српском језику, да и приватни натписи морају имати српски текст, и то на првом месту, итд. Најосетљивије, посебно за словачко становништво слабијег социјалног статуса, било је одлагање спровођења аграрне реформе, која се тицала виталних интереса словачких сељака (Auerhan, 1924, str. 148). Даље је окарактерисао позадину ове ситуације у контексту српске политичке стварности: „Ако желимо да разумемо ово неразумевање данашњих водећих српских

локалних званичника у Бачкој према тамошњим Словацима, морамо схватити велики, заиста нездрав значај политичке партијске припадности у Краљевини СХС, где се све процењује са становишта страначке припадности“ (Auerhan, 1924, str. 148). У то време и сами су Словаци били активни у сопственој странци, али без икаквог успеха – за разлику од Румуна, Немаца или Турака, који су бирали своје посланике. Срби су наводно преферирали да се припадници мањина политички организују кроз „југословенске“ странке. Несигурност Словака у првим годинама југословенске државе (у неколико случајева и насиље од стране српских суседа) довела је до идеје о пресељењу у Чехословачку, али је на крају отишло само неколико десетина људи.

Ладислав Згут је констатовао да су се, упркос уверавањима о братству између Срба и Словака, словачки грађани сретали са тешкоћама. Рецимо, навео је пример српског учитеља који је спречавао словачку децу да говоре словачки у школи, или протест српског мајора током полагања заклетве регрута у Бачком Петровцу против словачког говора евангелистичког свештеника. Такође је навео да су Срби Словаке често називали погрдним мађарским изразом *Tót*. Ако се Словак пожали на неку неправду, обично ће добити следећи одговор: „Иди у *Тоцку*“. Згут је одлучно тврдио да су се чехословачки легионари такође борили за српску слободу, да су Масарик, Бенеш и Штефаник такође помогли у изградњи темеља уједињене Југославије, да су 44 Словака погубљена у Крагујевцу по наређењу аустроугарске команде била међу заједничким жртвама оба народа током Првог светског рата (Zgúth, 1924, str. 153). Иначе, место богослужења

у Крагујевцу (Шумадија), где је споменик свечано откривен 1925. године, постало је важан симбол чехословачко-југословенских односа.

С друге стране, српске комшије, на пример у Бајши, наводно су позитивно утицале на Словаке да не подлегну мађарској асимилацији, што се често дешавало у мешовитим браковима (Hříbek, 1931, str. 72). Други аутор је писао да су македонски Словени заузели плодна војвођанска имања током аграрне реформе и да је потом српска влада наредила сиромашним војвођанским Словацима да се населе на неплодној земљи и у нездравим регионима у јужној Србији. По његовом мишљењу, овим чином српска влада је убила две муве једним ударцем: одвојила је неколико чланова од велике породице Словака и истовремено барем површно задовољила захтеве сопствених грађана, који су такође били Словени, али не и Срби (Leitmann, 1925, str. 14). Краткотрајно и малобројно словачко насеље на Косову нестало је како услед неповољних земљишно-климатских и транспортних услова, тако и због непријатељства околног албанског становништва, међу које су га сместиле српске власти.

Чехословачки савез у Краљевини Срба, Хрватата и Словенаца припремио је 1922. године меморандум у којем је захтевао, између осталог, да се „чехословачки језик“ учи у прва три разреда у народним школама, а државни језик тек од 4. разреда, да се оснују додатне мањинске школе, као и да се у учитељским заводима у Сомбору, Новом Саду и Осијеку оснују катедре за „чехословачки“ језик и књижевност, историју, црквено певање и музику (*Naše zahraničí*, 1922, str. 132). Међутим, меморандуми и захтеви алуudirали су

на политичку праксу учвршћивања српске идеје у југословенској држави. На неким местима штампа је доносила позитивне вести о образовању мањина – као на пример у вези са посетом министра Драгутина Печића Бачком Петровцу, који је обећао да ће на лицу места решити проблеме словачког становништва. „Министар се захвалио на топлом дочеку, изјавио да словачки народ с правом може захтевати од државе све што му припада, укључујући и словачку школу, и обећао да ће на следећем крунском савету изнети захтев становника Петровца за поновно отварање 7. разреда гимназије. Уверио их је да ће захтев бити повољно решен“ (*Naše zahraničí*, 1925, str. 201).

Представници Словачких евангелистичких црквених конгрегација такође су осећали знатно незадовољство, посебно у вези са национализацијом црквених школа, конфискацијом црквених зграда и земљишта, отпуштањем словачких учитеља и губитком контроле над верским образовањем деце (Zgúth, 1927, str. 2). Године 1924. школе за словачке ученике трпеле су због недостатка словачких наставника, које су на многим местима замењивали српски наставници. Школе су имале српско-словачки карактер, појачан прописом да у 1. разреду од 22 наставна часа недељно, четири буду посвећена српском језику, у 2. разреду, од 24 часа, шест, у 3. разреду, од 28 часова, шест, у 4–6. разреду, од 28 часова, по 10 часова (два часа читања, два писања, два разговора, два географије, два историје). Осим тога, на часовима певања требало је да се вежбају српске песме. Треба поменути и да су деца у то време морала да уче и до 3-4 писмена система (укључујући и традиционални *швабах* у

Матуранти Државне гимназије у Петровцу, Бачки Петровац, 1929.

Фото: Музеј војвођанских Словака

веронауци). Док су српски наставници обављали своју професију без препрека, „мањински“ наставници су морали да полагају испите из државног језика и да по потреби докажу да могу да предају на државном језику. Штавише, места инспектора заузимали су искључиво Срби, који су доследно контролисали спровођење прописа (Auerhan, 1924, str. 150). Чак су и међу словачким наставницима постојали „толико велики захтеви за савладавањем државног језика и националних предмета да не преостаје времена за наставу матерњег језика; надзорне власти се не брину о знању матерњег језика...“ – и тако „нема осећаја

за словачки и чешки, а на многим местима ни за словенски“ (Klátik, 1925, str. 10).

Уџбеници који су се користили у мањинским школама били су практично дословни преводи српских уџбеника. На пример, уџбеник за 3. и 4. разред словачких школа садржао је само текстове из српске историје и географије Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а ништа из Словачке или њене историје. „Само словачки језик на којем је читанка написана, наслов уџбеника и химна 'Хеј, Словаци' откривају да је уџбеник намењен словачким школама. Међутим, уџбеници за мањинске школе не би требало

да изгледају овако“ (Auerhan, 1924, str. 151). Још један специфичан проблем био је тај што су само ученици који су очигледно били мањина могли да похађају мањинске школе, пре свега по свом имену. На пример, деца словачких родитеља са немачким презименима присилно су уписивана у српске школе (случајеви документовани и из Бачког Петровца).

Према речима Карола Лилгеа, стање у народним школама постало је нездраво, у зависности од тренутних политичких одлука, те је стога 18. децембра 1927. у Кисачу организован конгрес чешких и словачких учитеља, народних прегалаца, делегата културних удружења и Словачке евангелистичке цркве са главним циљем да се пронађе начин за побољшање услова у школама. Захваљујући овом напору, Министарство просвете је издало уредбу (бр. 7271-98), према којој је у 1. и 2. разреду настава требало да се одвија искључиво на чешком или словачком језику, у вишим разредима (од 3. до 6.) „националне предмете“ (српскохрватски језик, географија, историја) требало је предавати на државном језику, а остале предмете на матерњем језику (од 26 часова, 19 часова). У вишим разредима такође је требало предавати чехословачку историју на матерњем језику. Раније се у средњој школи предавао само државни језик, али сада су се следећи предмети предавали на матерњем језику: словачки/чешки, математика, економија и остали предмети на државном језику (Lilge, 1928, str. 8-9).

Словачки представници су покушали да успоставе сарадњу у интересу промоције националних захтева своје заједнице. Стога је Словачка народна странка закључила предизборни

споразум са Народном радикалном странком. Споразум је усвојен на састанку странке 29. децембра 1924. године. У споразуму је српска странка прихватила следеће услове: 1) Народна радикална странка ће подржати Словаке у црквеној области. 2) У местима где Словаци живе заједно са Србима, или са Хрватима и Словенцима, биће заступљени у општинским, окружним и жупанијским већима. У Новом Саду, Словаци ће добити два своја представника у градском већу. 3) Словаци ће на изборима истакнути два кандидата-заменика. 4) Тамо где Словаци имају довољан број ученика, отвориће се словачка одељења. Настава српског језика почеће тек у 3. разреду општинских школа. У словачким школама предаваће словачки учитељи. 5) У словачким општинама, квалификовани Словаци имаће предност приликом попуњавања службених места. 6) Приликом доделе земљишта, Словаци ће бити равноправни са Србима, Хрватима и Словенцима (*Slovenský týždenník*, 1925, str. 1). Словачка народна странка је изабрала Андреја Лабата за свог кандидата-заменика у Новом Саду и новосадском округу, а Самуела Ширку за Банат. Два поменута кандидата на крају нису изабрана, али се странка надала да ће Радикална странка бити „морално приморана да бар делимично испуни своје обавезе“ (*Naše zahraničí*, 1925, str. 57). Из дате формулације јасно се може закључити да није постојао равноправан положај словачког и српског политичког представништва.

Оријентација ка Радикалној странци може се оценити као прагматичан (али и опортунистички) став будући да је она имала доминантан утицај у српској средини. Иначе, током овог периода, у држави је владала велика политичка

напетост између Срба и Хрвата (и унутар њихових табора) која се често манифестовала експресивним у виду физичког насиља (Pelikán, 2019, str. 322). Осим тога, политичку ситуацију је компликовало и противљење већинског српског друштва радикалној левици – комунистима. Прагматичну усмереност на сарадњу са доминантном странком ценио је и познати словачки званичник и финансијер Иван Груњик, према чијим речима је „започета практична, реалистична политика, једина која је у данашњим условима примерена и корисна за тамошње Словаке“ и наводно „већина српске јавности почиње другачије да гледа на Словаке и више их не види као антидржавни или субверзивни елемент, већ као лојалне и државотворне“. Према Груњиковим речима, Словаци „морају увек да се придржавају правца већине своје српске браће која их окружују“. Такође је додао да иако Словаци нису добили свог посланика на последњим изборима, изабрани су велики пријатељи Словака на листама које су они подржавали и у Бачкој и у Банату, што је такође гаранција да словачки циљеви неће бити заборављени. После неколико година словачка интелигенција, углавном због проблема у образовању, одлучила се за рационалну политику и сарадњу са владајућом странком и тражење међусобних уступака и компромиса.

Словачка народна странка је 1927. године очигледно била у фази спорог изумирања, бирачи су тежили ка српским странкама, од којих су очекивали решења за друштвене и друге проблеме. Председник Људовит Мичатек изнео је предлог да се политичка странка трансформише у национално-културног представника свих Словака било које политичке припадно-

сти или симпатизера разних странака, што није прихваћено. Фердо Клаћик је на то реаговао на следећи начин: „Да ли је уопште потребна посебна словачка политичка организација? Заиста је тешко одговорити онима који су били њене одушевљени присталице. Немогуће је вештачки одржавати било какву организацију. Свака организација мора бити живи организам. Наш народ још није показао неко велико интересовање за Партију, што значи да народ у њој не налази довољну гаранцију за испуњење не само својих словачких потреба већ и својих потреба као грађанина и човека“ (Klátik, 1927, str. 163).

Бероватно најзначајнији догађај у културној историји југословенских Словака било је оснивање Матице словачке у Југославији током народних свечаности 14–15. августа 1932. године. Андреј Врбацки је писао да је оснивање Матице словачке у Југославији засновано на тестаменту Самуела Балажа, који је за ову сврху донирао суму од преко 50.000 динара. Оснивање Матице имало је огроман одјек међу словачком мањином у Југославији. Чак и пре оснивања Матице, пријавило се више од 500 чланова, од којих је било 130 оснивача са прилогом од 1.000 динара. На оснивачкој општој скупштини били су присутни делегати Матице српске, Матице словачке из Словачке, Министарство просвете из Београда итд. За почасног председника Матице изабран је Јан Квачала, професор из Братиславе и родом из Петровца, а за извршног председника Јан Буљик, адвокат у Новом Саду. Михаљ Топољски је постао генерални секретар. Културне и народне активности Матице требало је да се спроводе у седам огранака (Vrbacký, 1932, str. 215). Следеће године Матица је већ имала преко 20 локалних

огранака, а значајну улогу имали су учитељи у појединим словачким местима (Čechoslovák, 1933, str. 53). Да би била активнија, Матица је 1932. године почела да организује Дане Матице (први пут у Гложану). Главни циљ је био да побуди интересовање шире словачке јавности (Крајан, 1934, str. 7).

Иако су војвођански Словаци ушли у југословенску државу са својом политичком странком, испоставило се да њено деловање није било ефикасно у успостављеном политичком систему и коначно, након неколико година мање-више пасивног развоја, она је завршила са својим активностима. Напротив, организовање националне културне институције, која испуњава више функција у животу словачке заједнице, имало је изузетан значај.

Распад Чехословачке Републике у контексту Минхенског споразума и притисак нацистичке Немачке знатно су ојачали сарадњу између југословенских Словака и Чеха. Многи Словаци (како је истакао О. Друга) чак су почели више да истичу своју чехословачку оријентацију. На састанку Извршног комитета Чехословачког савеза 22. априла 1939. године, Словаци су манифестовали чешко-словачко јединство и чињеницу да је савез остао њихова заједничка организациона платформа (Друга, 2021, str. 94–95). Фракција Милана Хоце у Чехословачком иностраном отпору деловала је и у Београду преко адвоката Јана Буљика (превоз војника и других лица на Запад, обавештајне активности). Евангелистички свештеник Павел Шуљан организовао је прикупљање средстава у корист отпора. Војвођански Словаци Павел Шуљан (као војни капелан) и Душан Чаплович постали су војни-

ци чехословачке иностране војске на Блиском истоку након бекства из Југославије. Обојица су преживели битку за либијски град Тобрук 1941. године, окружени Афричким корпусом (Друга, 2021, str. 215, 246).

Закључак

Анализа српско-словачких односа у контексту живота словачке мањине у југословенској држави у међуратном периоду указује на сложеност и вишеслојност овог историјског процеса. Настанак заједничке југословенске државе након Првог светског рата створио је нове политичке, друштвене и културне оквири у којима је словачка мањина морала да се редефинише – не само у односу на већинско становништво него и у односу на матичну нацију и новоформирану Чехословачку. Словачка заједница у Војводини и другим деловима краљевине успела је да одржи значајан степен културног и језичког идентитета, пре свега кроз образовање, црквене институције, живот у заједници и штампу. Ови институционални ослонци имали су кључну улогу у одржавању континуитета националне свести и допринели су стабилизацији мањинске заједнице током периода политичких промена и централизујућих тенденција државе. Истовремено, међутим, не може се превидети да је степен аутономије и подршке био условљен ширим политичким околностима, посебно унутрашњим политичким развојем југословенске државе и њеном националном политиком.

Односи између југословенске државе и Чехословачке имали су значајан утицај на положај

словачке мањине. Дипломатски контакти, културна размена и подршка образовним и културним активностима створили су мост између матичне земље и заједнице у иностранству. Ове везе су ојачале националну свест Словака у Југославији, али су их истовремено поставиле у специфичан положај између лојалности држави чији су били држављани и културних и емоционалних веза са својом историјском домовином.

Међуратни период се стога може окарактерисати, након превазилажења извесне кризе у српско-словачким односима у првој половини двадесетих година, као фаза релативне консолидације и институционализације живота словачке мањине, али у условима променљиве

политичке стварности. Словачка мањина се у овом периоду профилисала као активан и организован елемент друштва, који је био у стању да артикулише своје интересе и да се прилагоди променљивим државноправним условима. Истраживање српско-словачких односа у периоду који је предмет разматрања стога потврђује да мањинске заједнице нису биле пасивни објекти историје, већ активни актери који обликују културни и друштвени простор Централне и Југоисточне Европе. Истраживање њиховог положаја доприноси дубљем разумевању међуратних националних политика, као и промишљању о савременим питањима идентитета, плуралитета и интеркултуралног дијалога.

References/Литература

- Auerhan, J. (1924, January). *Several notes about the current state and needs of the Czechoslovak minority in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes*. *Naše zahraničí*, IV (4), pp. 148-154. [In Slovak]
- Benková, V. (2009). *Encounter with the past*. Bački Petrovac: VB. [In Serbian]
- Boldocký, S. et al. (1995). *Petrovac 1745-1995*. Bački Petrovac: Skupština opštine Bački Petrovac. [In Serbian]
- Čechoslovák (1933, February 15)., The year of 1932 in the life of Yugoslav Slovaks, XIII (2), pp. 53-54. [In Slovak]
- Druga, O. (2021). *Resistance activities of Vojvodina Slovaks in the period 1938-1941*. Bački Petrovac - Novi Sad: Slovački izdavački centar - Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka. [In Slovak]
- Fábry, B. (1919, May 18). The question of Slovak settlement in Yugoslavia. *Národné noviny*, L (114), pp. 4-5. [In Slovak]
- Grúnik, I. (1925, March). The position of Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Essay on their relationship to the state). *Naše zahraničí*, VI (1), pp. 119-123. [In Slovak]
- Gubová Červená, G. (2015). *Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes 1918-1929*. Bački Petrovac - Novi Sad: Slovački izdavački centar - Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka. [In Serbian]
- Hřibek, J. (1931, March). Description of some Czechoslovak settlements in Yugoslavia. *Naše zahraničí*, XII (1), pp. 68-76. [In Slovak]
- Klátik, F. (1925, March). A Mixture of Ideas. *Naše zahraničí*, VI (1), pp. 10-13. [In Slovak]
- Klátik, F. (1927, December). Political relations among Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, VIII (4), pp. 161-164. [In Slovak]

- Krajan* (1934, March 1). Days of Matica slovenská in Yugoslavia, III (4), pp. 6–7. [In Slovak]
- Krajan* (1938, December 1). Slovaks abroad about Slovak autonomy, VII (22-23), pp. 7–8. [In Slovak]
- Leitmann, S. (1923, November). Our minorities in Yugoslavia. *Naše zahraničí*, III (3), pp. 125–127. [In Slovak]
- Leitmann, S. (1925, March). Slovaks in Kosovo. *Naše zahraničí*, VI (1), pp. 12–15. [In Slovak]
- Lilge, K. (1928, March). Slovak people's schools in Yugoslavia. *Naše zahraničí*, IX (1), pp. 8–10. [In Slovak]
- Národné noviny* (1919). How the Lowland Slovaks celebrated October 28th in Novi Sad (Bačka). L (268), November 22. 1919, p. 3.
- Národné noviny* (1919, November 22). Reorganization (reestablishment) of the Slovak National Party in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (in Yugoslavia), L (268), 3. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1922, April). From the economic life of Yugoslav Slovaks, III (1), pp. 11–15. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1922, November). New attack on Slovak school, III (3), pp. 128–132. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1922, November)., Memorandum of the Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, III (3), pp. 137–139. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1922, October). School requirements of Czechoslovaks, III (3), pp. 130–132. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1923, April). From the life of Czechoslovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, IV (1), pp. 3–6.
- Naše zahraničí* (1924, October). On the relationship between Serbs and Slovaks, IV (3), pp. 153–154. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1925, January). A significant visit to Petrovac, V (4), pp. 201. [In Slovak]
- Naše zahraničí* (1925, March). Slovaks' electoral agreement in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes with the Serbian National Radical Party, VI (1), pp. 56–57. [In Slovak]
- Ormis, J. V. (1935). *Cultural efforts of Slovaks in Yugoslavia*. Bački Petrovac: Izdavački centar [In Serbian]
- Pelikán, J. et al. (1998). *History of Serbia*. Praha: Nakl. Lidové noviny. [In Slovak]
- Sirácky, A. (1923, April). Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, IV (1), pp. 1–4. [In Slovak]
- Sirácky, A. (1924, March). Glossary of contemporary life of Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, V (1), pp. 6–8. [In Slovak]
- Sirácky, A. (1927, June). Contribution to the "Ethnographic Census of Czechoslovak Minorities" in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, VIII (2), pp. 48–52. [In Slovak]
- Sirácky, J. et al. (1980). *Slovaks in the world 1*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Slovenský týždenník* (1925, January 1). Pact of Yugoslav Slovaks with the Radical Party, VIII (6), pp. 1–2. [In Slovak]
- Stráž na Sione* (1919, October). Boljevce, XXVII (9-10), pp. 22–24. [In Slovak]
- Szeberényi, L. Ž. (1934, June). Koloman Kiss (1859-1934). *Evanjelický hlásnik*, IV (6), pp. 17–18. [In Slovak]
- Vrbický, A. (1932, September 15). From Slovak national life in Yugoslavia. *Čechoslovák*, XII (7), pp. 214–216. [In Slovak]
- Zgúth, L. (1924, June). On the relationship between Serbs and Slovaks in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, V (3), pp. 148–155. [In Slovak]
- Zgúth, L. (1927, June). To what extent did the Yugoslav Slovaks retain their mother tongue?. *Naše zahraničí*, VIII (2), pp. 58–60. [In Slovak]
- Zgúth, L. (1927, March). On the regulation of church relations of the Evangelical Church in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *Naše zahraničí*, VIII (1), pp. 2–6. [In Slovak]

Miroslav J. Kmeť

University Matej Bel

Faculty of Arts, Department of History

Centre for the Research of History and Culture of the Lower Land Slovaks

Banská Bystrica (Slovakia)

Serbian-Slovak relations in the context of the life of the Slovak minority in the newly formed Yugoslav state after 1918

Summary

88 |

The study deals with the development of Serbian-Slovak relations after 1918 in the context of the life of the Slovak minority in the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The starting point of the study is the historical situation after the end of World War I, which brought about fundamental political and social changes in Central and Southeastern Europe and created new conditions for the development of international relations and for the position of national minorities. The focus is on the Slovak community living mainly in the territory of Vojvodina, which after 1918 found itself in a new state and political environment. The study offers an analysis of its social, cultural and institutional life, as well as forms of preserving national identity through education, community life, cultural activities and religious institutions. At the same time, it points to the role of the Slovak minority as a mediator of contacts between the Yugoslav environment and the Czechoslovak state, especially in relation to Czechoslovakia.

The aim of the study was to point out the importance of the Slovak minority in the formation and development of Serbian-Slovak relations in the interwar period. Based on the analysis of contemporary sources and professional literature, the author points out that the Slovak community played an important role not only in preserving its own cultural identity, but also as a bridge between the two political and cultural spaces. The results of the research contribute to a deeper understanding of the position of the Slovak minority in the Yugoslav state and at the same time expand knowledge about the broader context of Serbian-Slovak relations in the first half of the 20th century.

Keywords: Slovak minority, Vojvodina, Serbian-Slovak relations, interwar period, national minorities, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Yugoslavia